

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора О.Д. Сафіна на дисертацію Ключкова Владислава Вікторовича «Розвиток психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до дій в бойових умовах», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 05 - «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053 –
Психологія

Дисертація Ключкова Владислава Вікторовича присвячена надзвичайно актуальній темі, оскільки являє собою продуктивну спробу внести вагомий вклад у вирішення актуальної науково-практичної проблеми розвитку психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до дій в бойових умовах.

Чинники сучасного бою істотно впливають на перебіг психічних процесів, змінюючи їхню швидкість та якість, що визначає ефективність бойової діяльності. Неминуче переживання стресу може мати як конструктивні (мобілізуючі), так і деструктивні наслідки. Одним із чинників, що забезпечує здатність військовослужбовців переживати стрес за «мобілізуючим» типом, є достатній рівень їхньої психологічної стійкості, що визначає здатність підтримувати необхідний рівень психологічної готовності протягом визначеного часу у конкретних умовах обстановки та швидко відновлювати власний психоемоційний стан після екстремальних ситуацій.

Автором дисертації з наукової точки зору коректно визначено об'єкт, предмет, мету, а також завдання дослідження. Ним гармонійно поєднано у психологічному інструментарії як теоретичні, емпіричні, так і відповідні математичні методи дослідження. Слід також зазначити, що В.В. Ключковим в об'єктивно визначено наукову новизну одержаних результатів.

Зокрема, ним уперше:

розроблено і стандартизовано методикку оцінювання рівня психологічної стійкості, яка дає змогу визначати рівень сформованості психологічної

стійкості до бойових стресорів як окремого військовослужбовця, так і підрозділу в цілому вимірюванням її компонентів – здатності контролювати свій стан, впевненості у собі, готовності нищити ворога, готовності виконувати завдання у складі свого підрозділу, переконаності у перевазі над ворогом, впевненості у командирах і товаришах по службі; готовності до самопожертви;

емпірично визначено зростання рівня психологічної стійкості до бойових стресорів у військовослужбовців Сухопутних військ на етапах формування частин (підрозділів) та набуття ними спроможностей, застосування за призначенням, відновлення боєздатності;

емпірично констатовано відмінності у рівні прояву компонентів психологічної стійкості у військовослужбовців різних родів Сухопутних військ;

розроблено й апробовано комплексну програму розвитку психологічної стійкості на усіх етапах функціонування частин (підрозділів), а саме: формування частини (підрозділів) та набуття ними спроможностей, застосування за призначенням, відновлення боєздатності.

Крім того, дисертантом удосконалено:

уявлення про сутність психологічної стійкості військовослужбовців до бойових стресорів завдяки її визначенню як здатності особистості, забезпеченої певним набором властивостей, виконувати завдання за наявності загроз задоволенню її потреб у бою;

перелік компонентів (показників) психологічної стійкості військовослужбовців до бойових стресорів, визначений у ході аналізу емпіричних даних – здатність контролювати свій стан, впевненість у собі, готовність нищити ворога, спрямованість на виконання завдань у складі підрозділу, переконаність у перевазі над ворогом, впевненість у командирах і товаришах по службі, готовність до самопожертви.

Крім того, у дисертації В.В. Ключкова набули подальшого розвитку підходи до використання дебрифінгу під час психологічного забезпечення частин і підрозділів на етапах їхнього застосування та відновлення боєздатності.

Безперечним необхідно визнати і практичне значення одержаних результатів дослідження, яке полягає у розробленні інструментарію оцінювання та розвитку психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ із забезпеченням можливого їхнього комплексного використання.

У першому розділі «Теоретико-методологічне дослідження психологічної стійкості військовослужбовців до дій у бойових умовах» автором здійснено аналіз наукових підходів вітчизняних та зарубіжних учених до визначення поняття психологічної стійкості, досліджено вплив умов бойових дій на психологічну стійкість особистості, а також теоретично обґрунтовано структуру психологічної стійкості військовослужбовців до впливу бойових стресорів, що містить такі компоненти, як морально-психологічний, мотиваційний, когнітивно-оцінний, емоційний, вольовий, та індивідуально-особистісний. Як справедливо зазначає дисертант, саме у понятті «психологічна стійкість» поєднано цілий комплекс різнорівневих явищ, зумовлених як властивостями нервової системи, так і якостями особистості та екзистенційно-філософськими поглядами людини, системою її цінностей і установок – властивості нервової системи, емоційної та емоційно-вольової сфери; моральні та особисті якості; особливості професійної діяльності; опірність зовнішньому впливу тощо. Тому спроба поєднати визначення психологічної стійкості як особистісного ресурсу (системно-інтегративної властивості особистості) та загрози задоволенню потреб особистості в бою, джерелом яких є бойові стресори, обґрунтовує доцільність визначення поняття «психологічна стійкість до бойових стресорів» – системно-інтегративна властивість особистості, яка забезпечує її здатність виконувати завдання за наявності загроз задоволенню її потреб у бою. Авторське визначення психологічної стійкості звужує феномен стресостійкості до психологічних властивостей особистості, набутих впродовж життя, а отже, їх можна розвивати, а з іншого боку – уточнює суть екстремальних (кризових) ситуацій через термін «загрози задоволенню потреб у бою», які створюють бойові стресори.

боездатності; зростання негативних наслідків впливу бойових стресорів, а саме відсотка військовослужбовців з низьким рівнем психологічної стійкості, а також військовослужбовців з ознаками гострих стресових розладів. Проте цю суперечливість досить легко пояснити проявом ефектів адаптації чи накопичення дистресу в разі тривалого ведення бойових дій.

Для методичного забезпечення виконання завдань групами контролю бойового стресу в умовах оперативного реагування на недосягнення чи зниження необхідного рівня психологічної стійкості В.В. Клочковим розроблено програму розвитку психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до бойових стресорів та проведено її апробацію. Вихідним положенням для побудови програми стало визначення психологічної стійкості до бойових стресорів – здатності (забезпеченої певним набором властивостей) особистості виконувати завдання за наявності загроз задоволенню її потреб у бою. У програмі розвиток психологічної стійкості розглянуто у контексті теорії провідної діяльності – виду діяльності, виконання якої визначає виникнення і формування психологічних новоутворень людини на певному етапі розвитку особистості. Для цілей цієї роботи програму розвитку психологічної стійкості визначено як сукупність заходів, спрямованих на розвиток особистісних властивостей, які за результатами проведеного обсерваційного дослідження визначені як компоненти психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до бойових стресорів. Програма передбачає забезпечення розвитку психологічної стійкості військовослужбовців до бойових стресорів на етапах формування та набуття спроможностей, застосування за призначенням, відновлення боездатності частин і підрозділів.

Заходи програми апробовано під час роботи мобільних груп Головного управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України за участі офіцерів-психологів Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України відповідно до окремих доручень заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України. За результатами аналізу відмінностей у середніх рангах рівня психологічної стійкості до бойових

стресорів військовослужбовців в експериментальних та умовно контрольних групах визначено результативність заходів із формування психологічної стійкості до бойових стресорів, проведених під час формувального експерименту, яка виявилась очевидною та переконливою.

У цілому зазначимо, що дисертантом у роботі на великому теоретичному та емпіричному матеріалі, багатому власному бойовому досвіді, послідовно та неухильно дотримуючись визначених у теоретичній частині методологічних засад, розкриваються та обґрунтовуються її основні положення. При цьому, доведення їх здійснюється автором із належною доказовістю і послідовністю.

Разом із тим при загальному позитивному враженні від опанованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. У вступі до дисертації методи дослідження перевантажені зайвою інформацією, яка стосується методик та етапів дослідження. Теоретичне значення дослідження теж є надлишковим, оскільки дублюється науковою новизною одержаних результатів.

2. Як зазначає автор, теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концепція психологічного стресу; погляди на стійкість як прояв можливостей складових структури особистості реалізуватися та забезпечити активне та ефективно виконання функціональних обов'язків, діяльність в екстремальних обставинах; визначення психологічної стійкості як цілісного утворення особистості, яке містить низку компонентів, адекватних вимогам та умовам діяльності, що сукупно дозволяють суб'єкту успішно виконувати практичну діяльність. Між тим методологічне підґрунтя дисертаційної роботи здобувача можна б було ще відчутно підсилити, звернувшись до сучасних дослідників, докторські дисертації яких по праву могли б суттєво підсилити методологічне підґрунтя дисертаційної роботи автора: Матеюка О.А., Миронця С.М., Потапчука Є.М. Потапчук Н.Д., Родіної Н.В., Сороки О.М., Широбокова Ю.М. тощо.

3. Автору бажано б було піддати диференційно психологічному аналізу

семантичні відмінності чи тотожність понять «психологічна стійкість» і «психічна стійкість», «стресостійкість», «резильєнтність» тощо.

4. При операціоналізації ключового поняття автору доцільно б було звернутись до фаховних словників Болтівця С.І. - Українська психологічна термінологія: словник-довідник / укл. С.І. Болтівць, Н.В. Слободяник, М.-Л.А. Чепи, Н.В. Чепелева. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.; Бродовської В.Й., Патрик І.П., Яблонько В.Я. - Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: словник. 2-е видання. К.: Професіонал, 2005. 224 с.; Шапара В.Б. - Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

5. У деяких наукових статтях автора, так само як і його працях апробаційного характеру більший акцент зроблено на формуванні і підтримці психологічної стійкості, ніж її розвитку. У свою чергу результати виконання другого і четвертого завдань дослідження бажано б було крім безперечно ґрунтовної авторської монографії додатково відобразити і в окремих публікаціях.

Але викладені вище зауваження, побажання та рекомендації не впливають суттєво на цілком позитивну оцінку самої роботи та тому не знижують наукову і практичну цінність дисертаційного дослідження В.В. Ключкова. Детальне вивчення його дисертації на тему «Розвиток психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до дій в бойових умовах» дозволяє зробити висновки, що її автор оволодів методологією наукової діяльності, і це дозволило йому якісно та на високому рівні виконати поставлене наукове завдання. Тому дисертацію В.В. Ключкова є усі підстави вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науковому рівні, воно відзначається науковою новизною, теоретичною та емпіричною обґрунтованістю отриманих результатів, а також їхньою очевидною практичною значущістю. Отримані дисертантом наукові доробки викладено згідно вимог до наукового стилю, його наукова праця є кваліфікованою інтерпретацією основних положень, що

містяться у власному дослідженні. Основні результати дисертації із достатньою повнотою відображено у 11 наукових працях, серед них одна наукова монографія, 5 наукових статей у виданнях, затверджених МОН України як фахові у галузі психології, а також 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Таким чином, дисертаційна робота Владислава Вікторовича Ключкова відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а її автор – Ключков Владислав Вікторович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:
завідувач кафедри психології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
доктор психологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Олександр САФІН

Підпис О. Д. Сафіна завіряю.
Т.в.о. ректора Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини, доктор
педагогічних наук, професор

Андрій ГЕДЗИК

« 30 » січня 2025 року